

YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİKLE MÜCADELEDE TEMEL GELİR DÜŞÜNCESİ

*Doç. Dr. Arman Zafer Yalçın**

I. GİRİŐ

Yoksulluk ve eşitsizlik, insanlık tarihi boyunca varolagelmiş ve birbiri ile son derece yakın ilişkileri olan iki olgudur. İlk ve orta çağlarda yoksulluk, insanın yazgısından kaynaklanan, diğer bir deyişle tanrısal bir olgu olarak görülürken, modern çağlarda kapitalizmin yükseliş i ile birlikte ekonomik sistemden kaynaklanan bir olgu olarak görölmeye ve daha fazla üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. Yoksulluğun kapitalizmin bir sonucu olarak görölmeye başlanması, beraberinde eşitsizlik olgusunun da aslında kapitalizmin bir sonucu olduğu, kapitalist ekonomik sistemin doğası gereğ i ekonomik, toplumsal ve siyasal eşitsizlikleri ortaya çıkarttığı, yoksulluğun ise eşitsizliklerin kaçınılmaz bir sonucu olduğu görüşü yaygınlaşmaya başlamıştır. Yoksulluğun, eşitsizlikler sonucu oluşan ekonomik ve toplumsal bir sorun olması, sadece basit bir görüş değil, günümüzün gelişmiş veri toplama ve işleme teknikleri ile de çok kez sınanmış bir bilimsel gerçekliktir.

Bir toplumda yoksulluk ve eşitsizlikler, kendiliğinden ortaya çıkan olumsuzluklar değildir. Yoksulluğun ve eşitsizliğin kaynağı, ölkedeki siyasi ve ekonomik yapılanma ile kurumsal düzenlemelerdir. Eşitsizlikler, özünde bir bölüşüm sorunudur ve Kuznets'in iddia ettiğ i gibi eşitsizliklerin ekonomik büyümenin sürdürölməsi halinde azalacağı tezi geçerliliğini yitirmiştir. Bu nedenle hem eşitsizliklerle, hem de yoksullukla mücadelede ekonomik büyümenin temel gereklilik olduğu inancı artık kabul görmemektedir.

Dünyada 1980 sonrasında hakim olan ekonomik paradigma neo-liberalizm, devletin ekonomideki sınırlarını daraltarak, piyasa ekonomisine daha fazla alan açmıştır. Yaygın özelleştirmeler ve deregölasyonlar sonucu, dünyada teknolojik gelişmelerde ve üretim hacminde ciddi bir sıçrama yaşanmıştır.

* armanzafer2525@gmail.com, Balıkesir Üniversitesi.

Üretim ve teknolojik gelişmeler sonucunda son 40 yılda insani refah düzeyinde de oldukça olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, küreselleşme sürecinin hız kazandığı 2000’li yıllardan itibaren küresel düzeyde gelirin ve servetin dağılımında adaletsizliğin giderek arttığını, az gelişmiş ülkelerdeki yoksul insan sayısının azalmadığını, aksine açlıkla karşı karşıya olan insan sayısının yükseldiğini gözlemliyoruz.

Yoksulluğun ve eşitsizliklerin giderek daha fazla görünür hale geldiği günümüz modern toplumlarında yoksullukla ve eşitsizliklerle mücadele etme anlayışı da modern dönem öncesine göre bir hayli değişmiştir. Değişen yoksulluk ve eşitsizliklerle mücadele anlayışının odak noktalarından biri de temel gelir yaklaşımıdır. Özellikle gelişmiş batılı kapitalist ülkelerde vatandaşlara hiçbir ön şarta tabi olmadan sağlanacak temel gelir desteği, giderek daha fazla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Temel gelir, vatandaşa asgari bir gelir düzeyi sağlamayı garanti eden, ekonomik bir hak olarak nitelendirilen, bireyi toplumsal yaşamda güçlendirmeyi ve bu yolla ekonomik ve sosyal eşitsizliklerle mücadele etmeyi hedefleyen bir yoksullukla mücadele anlayışıdır.

Bu bölümde, yukarıdaki açıklamaların ışığında, temel gelir düşüncesinin yoksulluk ve eşitsizliğe çare olup olamayacağı sorusu üzerinden bir teorik değerlendirme yapılacaktır. Bu amaçla, öncelikle yoksulluk ve eşitsizlik ilişkisi kavramsal düzeyde incelenecek, temel gelir fikrinin tarihsel gelişimi ve teorik arka planı incelendikten sonra, bugünkü koşullarda temel gelirin yoksulluğa ve eşitsizliklere çare olup olamayacağı, fırsatlar ve sınırlılıklar dahilinde ele alınacaktır.

II. YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİK İLİŞKİSİ

Eşitsizlikler, günümüzün en önemli ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikli sorunlarından biridir. Ekonomik nitelikli eşitsizlikler, sosyal ve siyasal eşitsizliklerin de kaynağı olmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın bundan sonraki kısmında ekonomik eşitsizlikler, genellenerek eşitsizlik kavramı şeklinde ifade edilecektir.

Bireysel açıdan siyasal düşüncesi, kültürel değerleri ve dini inancı ne olursa olsun, insanlar tarih boyunca eşitlik konusuna büyük önem vermiştir. Modern ve demokratik olduğu varsayılan bütün toplumalarda “bütün insanlar eşit yaratılmıştır” ilkesi, devletlerin temel kabul ettiği bir düşüncedir. Ne var ki eşitsizlik de, modern yurttaşlığı oluşturan kurumlarla birlikte daha da artmıştır. Modern toplumlar, toplum içindeki farklılık biçimlerini kabul ediyor görünmekle birlikte, toplumsal eşitlik meselesinin siyasal ve ekonomik boyutlarını irdelemekten kaçınarak, eşitliği sağlayacak politikalardan uzak durmuşlardır. Ancak güçlü ve ayrıcalıklı olanların karşısındaki bastırılmış,

ötelenmiş ve ezilmiş gruplar, siyasal yaşamı ve kurumları eşitliği sağlama yönünde yönlendirmişlerdir. Bu bağlamda eşitlik kavramı, bu grupların modern siyasal sistemler karşısındaki duruşlarını ve taleplerini yansıtan bir ifade ve düşünüş biçimidir (Mitchell, 1984: 26-27).

Bir ülkenin vatandaşları arasındaki ekonomik eşitsizlikler, Platon, Smith, De Tocqueville ve Rawls gibi düşünürlerden bu yana hem siyaset bilimcilerin, hem de iktisatçıların ilgisini çeken bir araştırma alanı olmuştur. Rawls 1971 tarihli “Bir Adalet Kuramı” adlı eserinde, özgürlükler ve toplumsal eşitliklerin daha kötü koşullardakileri gözetecek şekilde ele alınması gerektiğini ve zengin kesimlerin daha da zenginleşirken, ücretlerin ve sosyal sermayenin daha zayıf hale gelmesinin bir toplum için zararlı olduğunu belirtmektedir. Madison, eşit olmayan bir toplumun demokratik olamayacağını savunurken, Hayek ve Friedman gibi liberal düşünürler, eşitsizliğin siyasal özgürlüğün kaçınılmaz bir sonucu olduğunu öne sürmektedirler (Beramendi ve Anderson, 2008: 23).

Kapitalist ekonomik sistemi benimsemiş olan devletlerin ekonomi politikalarının temel amacı, vatandaş için zenginlik yaratmaktır. Zira modern kapitalist devletin varlık nedeni, vatandaşına ekonomik refah sunmaktır. Dolayısıyla bugünün demokratik ve kapitalist devletleri için ekonomik zenginlik ve bireyin refahının maksimizasyonu, yine o devletin devamlılığı açısından hayati önem taşımaktadır. Bu anlamda toplumsal eşitliğin en önemli bileşenlerinden biri, zenginliğin ve refahın bölüşümü meselesidir.

E. Olin Wright’a göre (2020) eşitlik fikri, neredeyse bütün sosyal adalet düşüncelerinin merkezinde yer alır. Mülkiyet haklarını vurgulayan özgürlükçü adalet düşünceleri bile insanların eşitliğini savunmaktadırlar. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesine göre tüm insanlar eşit yaratılmıştır ve belli bazı devredilemez haklara sahiptirler. Bu anlamda insanların eşit haklara sahip olması, onların insan onuruna yakışır ve yoksulluk içinde olmayan bir hayat sürmeleri yeterli bir durum değildir. Devletin ve ekonomik sistemin insanların refah içinde bir yaşam sürmeleri için kaynaklara ve fırsatlara eşit erişim imkanı tanınması gerekmektedir.

İnsanların onurlu ve refah içinde bir yaşam sürmeleri için kaynaklara ve fırsatlara eşit erişim imkanına sahip olması, eşitlik düşüncesinin sağlanması için ideal durumu bize göstermektedir. Oysa klasik ekonomik büyüme paradigması, eşit erişim konusunda oldukça eksik ve sorunlu bir bakış açısına sahiptir. Ekonomik büyüme sonucu, bir yandan toplumda bireyin refahını ve genel olarak bir ülkenin zenginliğini belirlerken, diğer yandan bir yan ürün olarak ekonomik eşitliğin kendiliğinden sağlanacağı varsayılmaktadır. Bu düşünce, 20. yüzyılda klasik ekonominin temel düsturu iken, 21. yüzyılda hakim iktisat düşüncesi olan

neo-liberalizmin de temel düsturu olmaya devam etmektedir. Oysa tarihsel süreç, ne klasik ekonominin ne de neo-liberalizmin iddia ettiği gibi gelişmiştir. 20. yüzyılda başlayan ve 21. yüzyılda devam eden ekonomik ve siyasal sorunlar, klasik ekonominin ve neo-liberalizmin bu temel ön kabulünün gerçekçi olmadığını ortaya koymaktadır (Yalçın, 2017: 73).

“20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada mal ve hizmet üretiminin muazzam düzeylerde arttığını görüyoruz. Bu muazzam artış, beraberinde ekonomik büyümenin nicelik ve niteliğinin de enine boyuna tartışılması gerektiğini bize göstermektedir. 1950’den sonra 2. Dünya Savaşından çıkan ABD başta olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri, Japonya, Kanada, Avustralya gibi ülkeler, yüksek ekonomik büyüme oranları sayesinde ülkelerinde yüksek düzeyde bir insani ve ekonomik refah sağlamışlardır. 1980’lerden sonra ise, bugün BRİCS-T olarak adlandırılan (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) gelişmekte olan ülkeler, söz konusu yüksek ekonomik büyüme kervanına katılarak dünyada oluşan zenginlik ve refahı daha da yüksek boyutlara taşımışlardır. Bu yüksek ekonomik büyüme sayesinde dünyada bilimsel ve teknolojik gelişmelerin düzeyi de giderek hızlanmıştır. Gelişen bilim ve teknoloji sayesinde dünyanın büyük bir kısmında insanlar eskiye göre yaşamlarını daha iyi şartlarda devam ettirmeye başladılar. Eğitim, sağlık ve ulaştırma gibi temel toplumsal hizmetlere ulaşım hem daha kolaylaştı, hem de bu hizmetlerin kalitesi yükseldi. Bütün bu argümanlar, UNDP’nin 1990 yılından bu yana düzenli olarak yayınladığı insani gelişme indekslerindeki verilerle desteklenmektedir. Ne var ki, zenginliğe ve refaha ilişkin bütün bu olumlu gelişmelere karşın, ekonomik eşitsizlikler ele alınan bu dönemde ciddi biçimde artmıştır. Ekonomik eşitsizliğin doğal bir sonucu olan gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk, yüksek ekonomik büyüme oranlarına rağmen düşmemektedir” (Yalçın, 2017: 73).

Eşitsizlik ve yoksulluk kavramları incelenirken ele alınması gereken önemli kavram, hiç şüphesiz ki gelir dağılımı adaletidir. Gelir dağılımı adaleti, bir ekonomide oluşan GSYİH’nın daha sonraki ikincil gelir dağılımında üretime katılmayanlara devlet tarafından yapılacak sosyal transferlerin bir sonucudur. Gelir eşitsizliği ise, üretimin gerçekleşmesi sonucu birincil gelir dağılımında üretim faktörleri arasındaki gelirin dağılımını kapsamaktadır. Dolayısıyla gelir dağılımında adalet ya da adaletsizlik, gelir eşitsizliğinin bir sonucudur. Bu bakımdan gelir eşitliği ya da eşitsizliğin kaynağı, birincil gelir dağılımı iken; gelir dağılımında adalet ya da adaletsizliğin kaynağı ise, ikincil gelir dağılımıdır. Ancak nedenleri ve sonuçları bakımından bu iki kavram birbirinden ayrılamaz niteliğe sahiptir. Dolayısıyla, gelir eşitsizliği ele alınırken, bunun doğal sonucu

olarak gelir dağılımı adaletsizliğinin de aynı kapsamda ele alınması gerekmektedir.

Gelir eşitsizliği, hane halkı veya bireysel olarak, üretim faaliyetleri sonucunda oluşan gelirin ekonomik faaliyetlere katılanlar arasındaki adil olmayan bir şekilde paylaşımıdır. Gelir eşitsizliği, genellikle belirli oranlarla ifade edilen gelir gruplarının milli gelirden aldıkları pay olarak ifade edilmektedir. Eşitsizlik ve yoksulluk, genellikle farklı kavramlar olarak ele alınsa da, aralarında çok güçlü bir nedensellik bağı bulunmaktadır. Zira yoksulluğun temel kaynağı, gelir eşitsizliğidir. Bu nedenle, yoksullukla mücadele için oluşturulan ekonomik politikalarda, var olan gelir eşitsizliğini ortadan kaldıracak politikalara ihtiyaç vardır.

Bu noktada, yoksulluk ile eşitsizlikler arasındaki mantıksal bağ kurulmuş olmaktadır. Yoksulluğun en temel kaynağı, bir ülkede var olan ekonomik eşitsizliklerdir. Ekonomik eşitsizlikler ise bir süre sonra toplumsal eşitsizlikleri besleyen temel bir neden haline gelmektedir. Eşitsizlikleri ortaya çıkaran temel sebep ise, gelir dağılımı adaletsizliğidir. Gelir dağılımı adaletsiz olan bir ülkede devletin ortaya çıkan eşitsizlikler ve yoksullukla mücadele edebilmesi için gelir dağılımı adaletsizliğini azaltacak politikaların uygulanması gerekmektedir. Günümüzde devletler, yoksulluk ve eşitsizlikle mücadelede sosyal yardım politikalarını kullanmaktadır. Sosyal yardım politikalarında temel amaç, yoksul, düşük gelirli ve dezavantajlı kesimlere devletin yardım ederek, bu kesimlerin yoksunluklarını azaltmaktır. Sosyal yardımlar, aynı zamanda devletlerin sosyal politikalarının en önemli araçlarından biridir. Ancak sosyal politikalarının, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmada etkili olmadığı ve tersine insanları yardımlara bağımlı hale getirdiği gibi eleştirilere konu olmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru dünyaya hakim olan neoliberal paradigmanın yoksullukla ve eşitsizlikle mücadeleyi yardım bağlamına indirgemesi, yoksulların devlete bağımlı hale getirilmesi ve yoksulların siyasetçilerin oy deposu olarak görülmesi, 21. yüzyılda yoksulluk ve eşitsizlikle mücadelede hak temelli, yardıma dayanmayan politikaların uygulanması düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

III. TEMEL GELİR DÜŞÜNCESİ VE GELİŞİMİ

Yaklaşık olarak iki yüzyıllık bir geçmişe sahip olan, kimi yazarlara göre de 400 yıllık bir geçmişe dayanan temel gelir kavramı, bir toplumda yaşayan bütün insanlara, çalışma yaşamındaki bugünkü veya geçmişteki yerlerinden bağımsız olarak, sadece içinde yaşadıkları toplumun bir ferdi oldukları için, hiç bir koşula bağlı kalmadan sağlanan düzenli bir nakit geliri ifade etmektedir.

Temel gelir kavramı, emeğe verilen değerin yerine, insana ve insanın haklarına verilen değeri koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında aslında kapitalist değerler sistemini sorgulayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel gelir kavramı, sivil siyasi ve sosyal hakların tamamını içeren bir vatandaşlık statüsüne vurgu yaparak, asgari bir gelire sahip olmayı temel bir vatandaşlık hakkı olarak tanımlamaktadır. Temel gelire ilişkin görüşlere ilk olarak 16. yüzyılda Thomas Moore'un *Ütopya*'sında rastlanmaktadır. Daha sonraları 18. yüzyılda Charles Fourier, 19. yüzyılda Henry George ve 20 yüzyılda James Tobin gibi bir çok düşünür çalışmalarında temel gelire çok benzeyen öneriler sunmuşlardır.

Temel gelir, küreselleşen dünyada, özellikle çalışan yoksullar şeklinde adlandırabileceğimiz geniş kesimlerin oranındaki artış sonucu yoksullukla mücadelede yeni bir yöntem olarak bir çok yazar tarafından benimsenmektedir. Yoksullukla mücadele kapsamında bir yöntem olarak gündeme getirilen temel gelir kavramı, devletlerin sosyal devlet olma özellikleri kapsamında izledikleri ve kişilere belli koşullar sağlandıktan sonra aynı veya maddi destek olarak sağladıkları sosyal yardımlara nazaran, karşılıklı esasını taşımadığı, evrensel bir nitelik taşıdığı ve nakit gelir desteği olarak ödenmesi öngörüldüğü için daha etkili ve daha üstün bir yöntem olarak düşünülmektedir. Yoksullukla mücadele kapsamında kişilere vatandaşlık hakkı olarak sağlanacak olan temel gelir ile yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli koşulları sağlamaya yetecek geliri olmayan, asgari yaşam standartlarını yakalama fırsatı bulamayan kişilere sürekli ve düzenli, belli bir gelirin sağlanmasıyla, yaşam şartlarını korumak ve bir nebze de olsa ekonomik eşitliği sağlamak suretiyle yoksulluğu azaltacak bir araç olarak görülmektedir.

Wright'a göre temel gelir, gelir dağılımı mekanizmalarının temelden ve yeniden tasarlanması anlamına gelir. Buna göre temel gelir fikri oldukça basittir. Bir ülkede yasal olarak ikamet eden herkes herhangi bir çalışma yükümlülüğü veya başka bir koşul aranmaksızın yoksulluk sınırının üstünde yaşamasına yetecek kadar bir gelir elde etmelidir. Devlet, temel geliri ödeyebilmek için vergileri arttırır. Böylece bu geliri herkes elde etse de, sadece belirli bir eşigin üstünde gelir elde edenler gelire net katkı sağlarlar (Wright, 2020: 71-72).

Temel Gelir, bir toplumda yaşayan bütün insanlara, çalışma hayatındaki bugünkü veya geçmişteki yerlerinden bağımsız olarak, sadece toplumun bir ferdi oldukları için, hiçbir koşula bağlı olmaksızın sağlanan düzenli bir nakit geliri ifade etmektedir (Buğra- Keyder, 2016: 8). Davutoğlu'na göre temel gelir, bir vatandaşlık hakkı olarak her bireye verilen, vergi mükellefi olanlardan geri alınmak koşuluyla, düzenli bir nakit transferidir. Temel gelirin ortak özelliklerine vurgu yapan bir başka tanıma göre de, hane halkından ziyade bireyi

hedefleyen, kişinin refah düzeyi koşuluna bakılmaksızın, herhangi bir iş performansı ya da teklif edilen işi kabul etme isteği beklenmeksizin ödenen düzenli ve koşulsuz evrensel nakit transferidir (Davutoğlu, 2011: 212).

Temel gelir kavramı, emeğe verilen değer yerine, insana ve insanın haklarına verilen değeri koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında aslında kapitalist değerler sistemini ciddi açıdan sorgulayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel gelir kavramı, sivil, siyasi ve sosyal hakların tamamını içeren bir vatandaşlık statüsüne vurgu yaparak, asgari bir gelire sahip olmayı temel bir vatandaşlık hakkı olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle temel gelir kavramı, aynı zamanda “vatandaşlık geliri” olarak da tanımlanabilir (Metin, 2012:125). Temel gelire ilişkin literatürde, kavram bazen "evrensel temel gelir" şeklinde eklemeler yapılarak kullanılmaktadır. Her iki kavram da aynı olguya işaret etmektedir. "Evrensel" ifadesi, temel gelirin bir insan hakkı olduğunu ve evrensel insan hakları beyannamesinden gücünü aldığına güçlü referansta bulunmaktadır. Bunun yanında, temel gelirin koşulsuz olmasına vurgu yapılarak “koşulsuz temel gelir” şeklinde de kullanımı söz konusu olmaktadır.

Temel gelire ilişkin görüşlere ilk olarak 16. yy.da Thomas More’un Ütopya’sında rastlanmaktadır. Aynı dönemde Juan Luis Vives tarafından da gündeme getirilen kavram, 18. yy.da Charles Fourier, 19. yy.da Henry George ve 20. yy.da James Tobin gibi birçok düşünür tarafından çalışmalarında temel gelir kavramı olarak değerlendirilebilecek öneriler sunmuşlardır (Buğra ve Keyder, 2016: 8). Temel gelire ilişkin görüşlerin ilk defa ortaya atılmasından sonra 20. yüzyılda temel gelire ilişkin tartışmalar başlıca üç dönem itibarıyla incelenebilir. Birinci dönem; 1920-1940 arasında İngiltere’de "sosyal temettü", "devlet bonusu", "ulusal temettü" gibi isimlerle koşulsuz ve evrensel düzeyde bir temel gelir için alternatifler geliştirilmiştir. 1960’lı ve 1970’li yılları kapsayan ikinci dönemde ABD’de "negatif gelir vergisi" gibi daha farklı alternatifler ön plana çıkmıştır. 1980’lerden sonraki üçüncü dönemde ise, yoksullukla küresel düzeyde bir mücadele için temel gelirin evrensel olması özelliği öne çıkmaya başlamıştır (Basic Income European Network, 2017).

Temel gelir uygulamasına yönelik olarak atılan en önemli adımlardan biri de, Belçika’da 1986 yılında kurulan "Temel Gelir Avrupa Ağı (Basic Income European Network-BIEN)" olmuştur. Bireylere temel bir gelir sağlanması için bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla bir platform olarak oluşturulan BIEN, bireylere bir gelir garantisi sağlamayı amaçlayan tüm tanım ve düşünceleri "temel gelir" adı altında birleştirmiştir. BIEN’in kuruluşuyla birlikte, temel gelir uygulamasının refahın ve istihdamın artırılması için önemli katkılar sağlayacağı

düşüncesi giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır (Yapıcı ve Karabulut, 2018: 355-356).

Temel gelir, devlet tarafından toplumda bireyler arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin toplumun her bir üyesine yapılan ödeme anlamına gelmektedir. temel gelir uygulamasından bahsedebilmek için toplumun üyelerine zengin ve yoksul olmalarına bakılmaksızın, çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın ödeme yapılması gerekmektedir. Buna ilaveten, temel gelir uygulaması herhangi bir ülkenin yurtiçinde yaşayan yabancı vatandaşlarını da kapsadığı için evrensellik vurgusu yapılmaktadır.

Yapıcı ve Karabulut'a göre temel gelir uygulamasının ilk ve en önemli ilkesi, temel gelirin "evrenselliğidir". Yine aynı yazarlara göre temel gelir düşüncesinin temel ilkeleri şöyle sıralanabilir (2018: 356-357);

- **Evrensellik:** Temel gelir uygulamasından ülkede yaşayan herkesin yararlanma hakkı olmalıdır ve herhangi bir gruba yönelik olarak spesifik olarak uygulanmamalıdır.
- **Değişmezlik:** Temel gelire ilişkin içerik, büyüklük, miktar ve kapsam gibi alanlar önceden belirlenmeli ve kolay kolay değiştirilmemelidir.
- **Bireysellik:** Temel gelir, bireysel düzeyde nakit olarak ödenmelidir. Bu kapsamda temel gelir yerine geçebilecek yemek kuponu, kira yardımı vb. yardımlar ikame edilmemelidir.
- **Şartsızlık:** Temel gelir, bireye kullanım alanı gibi başka bir kısıtlama getirmeden şartsız olarak ödenmelidir.
- **Yeterlilik:** Temel gelir uygulamasıyla bireylere ödenen miktarın bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek düzeyde olmasını ifade etmektedir.

Temel geliri Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* isimli eseri çerçevesinde ele alan Standing, Polanyi'nin piyasa ekonomisi analizinden yola çıkarak temel gelirin anlamını analiz etmektedir. Buna göre, ekonomik ve toplumsal istikrarın sağlanması için sistemin ekonomik güçlerini toplumun içinde gömülü tutması gerekir. Ekonomiyi, toplumun içinde gömülü durumda tutabilmek için de gerekli üç faktör söz konusudur: İşleyen bir regülasyon düzeni, iyi işleyen ve kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi ve iyi bir yeniden dağıtım sistemidir. Bu üç faktörün bir arada uyumlu bir şekilde işletilmesi, toplumda mevcut dezavantajlı kesimleri ve genel olarak eşitsizlikleri azaltıcı bir etki meydana getirecektir (Standing, 2016: 18).

Standing'e göre temel gelirin çıkış noktası, Amartya Sen'e ithafen, insanların yaşamlarını daha anlamlı kılabilmeleri için yapabilirliklerini ve ehliyetlerini ortaya koyabilecekleri bir "temel güvence"ye sahip olmaları meselesidir. İnsanların yaşamlarında bir temel güvenceleri olmadan onlardan ekonomik ve sosyal yaşamda üretici ve yaratıcı olmalarını beklemek haksızlıktır. Isaiah Berlin'in pozitif ve negatif özgürlükler yaklaşımından hareketle, temel güvence ve temel gelir, insanın toplum içinde kendini geliştirmesini sağlayacak iki önemli ve birbiri ile ilişkili faktördür. Yani temel gelir aslında insanların pozitif özgürlüğünü geliştirme ve korumalarının güvencesidir (Standing, 2016: 19). Temel gelirin pozitif özgürlüklerin güvencesi olması sonucunda devlet veya başka herhangi bir otorite tarafından kontrol edilebilme olasılığı azalacağı için bireyin negatif özgürlükleri de sağlanabilecektir (Taşgın, 2017: 217).

Milanoviç'e göre temel gelirin dört özelliği vardır: Evrenseldir, koşulsuzdur, nakit olarak dağıtılmalıdır ve birey için düzenli bir gelir kaynağıdır. Temel gelir yoluyla eşitsizlik sorunu aşağıdan yukarıya doğru çözülebilecektir. Başka bir deyişle, en tepedeki gelirleri sınırlamak yerine, en alttaki gelirleri yükseltmeyi öngörmektedir ve eğer en alttaki gelirler yeteri kadar yükseltilebilirse, en zenginlerin nispi olarak daha yüksek oranlı vergilendirilmesi ve böylelikle dolaylı bir biçimde gelir eşitsizliğinin azaltılabileceği mümkündür (Milanoviç, 2022: 259- 260).

İnsel'e göre temel gelir, toplumu oluşturan bireylerin tamamının ortak üretim çabasından potansiyel olarak pay alması hakkının tescil edilmesidir. Bu çerçevede temel gelir, faydacı olmayan bir vatandaşlık tanımını mümkün kılmaktadır. Herkese temel gelir hakkı tanımak, toplumu oluşturanların birey olarak eşit olduklarını vurgulamak anlamına gelmektedir. Bu da, vatandaşların özgür olmaları anlamına gelmektedir. Özgürlüğün temelde mülk sahibi olarak elde edileceğine inanan burjuva toplumunun değerlerini aşmaya başlamaktır. Temel gelir, idari, iktisadi ve teknik işbölümünden türeyen yasal ve akılcı otoriteye tabi olmayı gerekli kılmadan, toplumun içinde eşdeğer üyeler olarak bireylerin yer almasına kapıyı açan bir etki yaratacaktır (İnsel, 2016: 47- 48).

Temel gelir, emek ve mülkiyete tabi olmayan bir gelir hakkını temsil ettiği için, ekonomik akılın hem gerçek, hem de simgesel olarak siyasal ve toplumsal alana hükmetmesinin sınırlandırılmasının ilk adımıdır. Bu nedenle, temel gelirin bir vatandaşlık geliri olarak tanımlanması oldukça önemlidir. Bu çerçevede, geliri asgari bir seviyenin altında kalan herkesin vatandaş veya o toplumda yaşayan bir kişi olarak hak sahibi olacağı temel gelir, toplumu sadece bireylerden oluşan monolitik bir olgu olarak gören iktisat ideolojisine karşı, toplumun aynı zamanda

siyasal bir ortaklık olduğunu vurgulayan önemli bir araç olarak tanımlanabilir (İnsel, 2016: 48).

Atkinson, temel geliri, sosyal transferlerin yerini almak yerine, sosyal transferlerin bir tamamlayıcısı olarak ele almıştır. Kişinin ödeyeceği gelir vergisi miktarını, yıllık temel gelir miktarı kadar vergi indirimine tabi tuttukten sonra, kalan gelirin vergiye tabi matrah olarak ele alınmasını ve böylece gelirin tamamının vergiye tabi olacağı bir düzenleme önermektedir. Atkinson'un temel gelir konusundaki ikinci ilginç düzenleme önerisi, temel gelirin vatandaşlık temeline dayalı olmaktan çıkarılıp, kamu hizmetlerine katılım temeline dayandırılmasıdır. Burada katılım, ücret karşılığı tam ya da yarı zamanlı istihdam edilenler veya serbest meslek sahipleri vasıtasıyla 0-12 yaş arası çocukların veya yaşlıların evde bakılması ya da sivil toplum kuruluşlarında gönüllü çalışmalar yoluyla yaratılan sosyal katkılar olarak kapsamlı bir biçimde tanımlanabilir. Bu yolla, haftada 35 saat üzerinden bir emek faaliyetleri portföyü oluşturulabilir. Bu durumda bireylerin kendi işleri dışında verdikleri kamu hizmetlerinin karşılığında ek bir temel gelir elde edilmiş olacaktır (Atkinson, 2018: 193). Atkinson'un kamu hizmetleri karşılığı temel gelir önerisi, temel gelirin doğasında var olan karşılıksız olması ilkesine ters düşmesi nedeniyle temel gelirden ayrıştığını, ancak emek piyasalarında etkinliğin sağlanması ve eşitsizliklerle mücadelede önemli rol oynayacak bir sosyal politika düzenlemesi olarak dikkate alınması gerektiğini belirtmek gerekir.

III. 1. TEMEL GELİR DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL EVRİMİ

Temel gelir fikrinin tarihsel gelişimi incelendiğinde 16. yüzyıl başlarından itibaren fikrin doğuşunu izleyen süreçte yoksulluk ve eşitsizlik bağlamından farklılaşarak değişik formlarda farklı düşünürler tarafından savunulduğunu ifade edebiliriz. Avrupa'da temel gelir fikrinin gelişimi ile rönesans hareketi ve hümanist düşüncenin gelişimi paralellik arz etmektedir. Thomas More'un ünlü eseri *Ütopya*'da ve İtalyan Felsefeci Campanella'nın *Güneş Ülkesi* adlı eserinde yoksulluğun ve eşitsizliğin olmadığı ideal bir dünyada herkese garanti bir gelirin tahsis edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Fransız Devrimi sonrasında dönemin ünlü düşünürü Thomas Paine, 1797 yılında yayınlanan *Tarım Adaleti* adlı kitabında büyük toprak sahiplerinden elde edilecek vergi benzeri bir gelir yoluyla oluşturulacak fon ile 18 yaşını tamamlamış her vatandaşa asgari bir gelir tahsisi yapılabileceğini belirtmiştir (İKV, 2017: 3.4).

Temel gelir düşüncesinin fiili olarak ilk uygulaması 1795 yılındaki "Speenhamland Yasası"dır. Speenhamland Yasası ile 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de ortaya çıkan ciddi yoksulluğun sosyal hayattaki olumsuz

yansımalarını önlemek için kırsal alanlarda yaşayanlara ekmek fiyatları ölçüt alınmak suretiyle bir asgari geçim geliri uygulanmıştır.

“20’nci yüzyılda İngiliz düşünür Bertrand Russell tarafından hazırlanan *Roads to Freedom (Özgürlük Yolu)* kitabında temel gelir fikrinin bir sosyal adalet aracı olarak kullanılabilceği ileri sürülmüş ve böylece fikrin daha da popülerleşmesi sağlanmıştır. Buna benzer bir şekilde Amerikalı düşünür John Rawls ise, 1971 yılında yayımlanan *Theory of Justice (Bir Adalet Kuramı)* kitabında, hükümetin gerçek bir fırsat eşitliğini ve bunun için de bir asgari sosyal ücreti sağlaması gerektiğini dile getirmiştir (İKV, 2017: 4).

Vurgulanması gereken bir diğer nokta, temel gelir kavramının aslında sadece sol ve sosyal demokrat görüşlü birtakım insanlar tarafından desteklenmediği, aynı zamanda başta Chicago Okulu’nun kurucusu Milton Friedman olmak üzere dünyaca ünlü birtakım liberal görüşlü ekonomistlerin de söz konusu fikri desteklediğidir. Bu çerçevede 1962 yılında yayımlanan *Capitalism and liberty (Kapitalizm ve özgürlük)* kitabında Friedman, yoksulluğa karşı programını sunarak pazarın yönetişimi ve işleyişine karşı herhangi bir müdahalenin yapılmaması gerektiğini ve aslında temel gelirin bir negatif gelir vergisinin kurulmasıyla finanse edilebileceğini açıklamıştır. Fransa’da Andre Gorz adlı bir düşünür ise siyasi ekoloji ile ekonomik küçülmenin fikir babası olarak bir “özerk gelir”den söz etmiştir” (İKV, 2017: 4).

Temel gelir düşüncesi, yoksulluğun ve eşitsizliğin yükseldiği dönemlerde kapitalist sistemin devamlılığının sağlanması için ve toplumsal huzursuzluğun artmaması için sigorta olarak ele alınan bir sosyal politika aracı olarak tanımlanabilir. Temel gelir, kapitalizmin tarihsel süreç içerisinde krize girdiği dönemlerde sistemin devamlılığının sağlanabilmesi için farklı arayışlara girdiği ve bu arayışların sonucunda beslendiği insan ve toplum kaynağını yok etmemek için ortaya çıkardığı çözümlerden biri olarak resmedilmektedir. Ancak uzun yıllara yayılan temel gelir tartışmalarının gelişmiş batılı kapitalist devletler de dahil olmak üzere dünya genelinde hayata geçirilmemiş olması, onun yerine daha parçalı ve yardım temeline dayalı sosyal transferlere yönelmiş olması da, temel gelir fikrine dair serbest piyasa mekanizması ve emek piyasalarının işleyişine dair duyulan şüphelerin içkin olmasındandır.

III. 2. DÜNYADAN TEMEL GELİR UYGULAMA DENEYİMLERİ

Temel gelir fikri, oldukça uzun bir tartışma dönemi içermesine rağmen, dünyada kapsamlı, devamlı ve yaygın bir uygulama tecrübesi içermemesi bakımından oldukça ilginçtir. Ancak buna rağmen dünyanın dört bir tarafında devletler, yoksulluğa ve eşitsizliğe çare olabilmesi umuduyla temel geliri pilot

olarak ve ülke içinde daraltılmış coğrafi alanlarda ve küçük nüfus ölçeklerinde uygulayarak deneyimlemiştir.

Temel gelire ilişkin pilot uygulamalar gerçekleştiren ülkelerin sadece Avrupa'da değil, dünyanın farklı bölgelerinde ve farklı gelir seviyelerinde olduğu görülmektedir. Avrupa'da son yıllarda Finlandiya ve Fransa, temel gelir veya temel gelire benzer pilot uygulamalar gerçekleştirmiştir. Avrupa dışında İran, Brezilya, Kanada (Manitoba) ve ABD'de (Alaska Eyaleti) temel gelir uygulamalarını gerçekleştirilmiştir (Beken, 2021: 161). Ancak, tüm bu uygulamalar temel gelirin en önemli ilkelerinden biri olarak ifade edilen devamlılık özelliğine sahip değildir. Ülkeler, güncel ihtiyaçlarına göre bir sosyal politika aracı olarak temel gelir benzeri uygulamaları kendi tarihsel süreçleri içinde bir süreliğine uygulamışlar ve sonra uygulamayı sonlandırmışlardır.

İran'da 2011 yılında uygulanan temel gelir, temel gelirin tüm özelliklerini barındırması bakımından oldukça dikkat çekicidir. İran'daki temel gelir uygulaması, nakit, nüfusun % 96'sını kapsayan, evrensel ve koşulsuzdur. 2010 yılı GSYİH'sının yaklaşık % 6.5'i temel gelir olarak halka dağıtılmıştır. Temel gelir olarak verilen miktar aylık 40-45 Amerikan Doları civarındadır. İran'da 2011 yılında gerçekleştirilen temel gelir uygulaması, ulusal düzeyde tam ölçekte uygulandığı için oldukça önemlidir. İran'daki temel gelir uygulamasının ardından bu uygulamaya dair yapılan çeşitli çalışmalarda temel gelirin en önemli dezavantajı olarak gösterilen çalışmama, yani kişilerin emek arzını kısıtlaması durumunun ortaya çıkmadığını ortaya koymuştur (Beken, 2021: 162- 164).

Brezilya, anayasasında temel gelire yer veren dünyadaki ilk ülke konumundadır. Brezilya Anayasa'sında ülkede vatandaşlık hakkına sahip herkes ve beş yıldan fazla sürede ikamet eden yabancılar temel gelirden yararlanabilir hükmü yer almaktadır. Yine anayasaya göre temel gelirin nakit ve koşulsuz olacağı hüküm altına alınmıştır. Anayasadaki koşulsuzluk hükmüne rağmen Brezilya'da koşulsuz nakit destek programı hiç uygulanmamıştır. 2020 yılında Covid-19 Pandemi sürecinin etkisiyle Acil Durum Temel Gelir Programı kısa süreliğine, koşullu ve oldukça dar kapsamlı olarak uygulanmıştır (Beken, 2021: 163).

Finlandiya'da 2016 yılında 25 ile 58 yaş arasındaki 2000 işsiz kişiye pilot uygulama dönemi boyunca iş bulmalar bile aylık 560 Euro ödenmesi esasına dayalı temel uygulaması oldukça önemli bir örnektir. 2017 yılı sonunda uygulama sona ermiştir. Ancak uygulamanın etkinliği ve geleceğine ilişkin tartışmalar halen devam etmektedir. Diğer yandan Kanada'nın Manitoba eyaletinde uygulanan Manitoba Yıllık Temel Gelir Deneyi de evrensel temel gelir konusunda bir başka örnektir. En uzun süredir uygulanan temel gelir

uygulanması ise ABD'nin Alaska eyaletindeki Petrol Fonu gelirlerinden sağlanan örnektir.

IV. YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİĞE TEMEL GELİR ÇARE OLABİLİR Mİ? FIRSATLAR VE SINIRLILIKLAR

Hükümetlerin yoksullukla mücadele kapsamında gündemlerine aldıkları ve günümüzde toplum içerisinde sıkça tartışılan bir kavram olarak önem kazanan temel gelir kavramının temelini; vatandaşlık ve temel gelir kapsamına kimlerin gireceği, gelirin herhangi bir koşula bağlı olup olmayacağı, gelirin miktarının ne olacağı, gelirin birey üzerinden mi yoksa aile üzerinden mi olacağı, gelirin kişilerin çalışma hayatındaki konumuna göre mi, yoksa vatandaşlık statüsüne mi bağlı olacağı gibi sorular oluşturmaktadır.

Yoksullukla mücadele kapsamında kişilere vatandaşlık hakkı olarak sağlanacak olan temel gelir ile yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli koşulları sağlamaya yetecek geliri olmayan, asgari yaşam standartlarını yakalama fırsatı bulamayan kişilere sürekli ve düzenli bir gelirin sağlanmasıyla, yaşam şartlarını korumak ve bir nebze de olsa ekonomik eşitliği sağlayarak yoksulluğu azaltmak için bir araç olarak görülmektedir (Davutoğlu, 2011: 212).

Guy Standing (2016:18), temel gelirin yoksullukla mücadelede etkili bir araç olabilmesi için ülkede iyi bir sosyal koruma sistemi ile iyi işleyen bir yeniden dağıtım sisteminin olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda temel gelir, toplumda güvencesizliği ve eşitsizlikleri yumuşatacak oldukça iyi bir yöntemdir. Standing, 21. yüzyılda iyi bir toplum için eşitlenmesi gereken temel nirengi noktasının toplumun geneline bir temel güvenceyi sunabilmek olduğunu ifade etmektedir. Standing'e göre çalışabilmek, sorumlu olabilmek, ehliyetlerini ve yapabilirliklerini geliştirebilmek için herkesin temel bir güvenceye ihtiyacı bulunmaktadır. Söz konusu temel güvenceyi bir topluma güvenle sunabilecek en önemli politika aracı ise temel gelirdir.

Milanoviç'e göre temel gelir ne kadar çekici gözükse de, uygulanmasını zorlaştıran önemli problemler vardır. Bunlardan birincisi, temel gelir ile ilgili uzun vadeli uygulanmış hemen hemen hiçbir örnek bulunmamaktadır. 2019 Dünya Kalkınma Raporu'nda yer verilen bu hususa göre elimizde yalnızca İran ve Moğolistan örnekleri vardır. Moğolistan'daki uygulama iki yıl, İran'daki uygulama ise sadece bir yıl sürmüştür. Temel gelir ile ilgili ikinci sorun, temel gelirin maliyetiyle ilgilidir. Zira temel gelir uygulaması getirildiğinde diğer sosyal transferler kaldırılmayacaksa, bu durumda temel gelir olarak ödenecek miktarlar bütçeye ek yük getirecektir. Eğer diğer sosyal transferler kaldırılacaksa, bu durumda sosyal transferlerden yararlanan en muhtaç kesimin

bu süreçte mağdur edilmemesi için pozitif ayrımcılık uygulanıp uygulanmayacağı belirsizdir. Temel gelire ilişkin üçüncü sorun daha çok felsefidir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde var olduğu şekliyle refah sistemi, sosyal güvenlik fikri çerçevesinde oluşturulmuştur. Sosyal güvenlik sistemi, sosyal refah devletinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik, bireyleri iş yapamamakla sonuçlanacak beklenmedik durumlara karşı güvenceye alır ve bireyin yaşam standardını sürdürmesini sağlar. Bireyleri, hastalığa, kazalara ve çocuk yetiştirme sonucu oluşacak gelir kaybına karşı koruma altına alır. Temel gelir uygulamasına geçilmesi halinde, işsiz kalma riskinin düşük olduğunu veya işsiz kalsa da refahının devam edeceğini düşünenler sosyal güvenlik sisteminin dışına çıkıp prim ödemekten kaçındıklarında sosyal güvenlik sisteminin çökme riski oldukça yüksektir (Milanoviç. 2021: 261-262). Milanoviç'in temel gelire özünde karşı çıkmamakla birlikte temel gelirin oldukça radikal bir değişim gerektirdiğini ve yüzyıllık bir sosyal güvenlik sisteminden böylesi yeni bir refah sistemine geçiş için daha fazla veri ile karar verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Temel gelir savunularının birçoğu, temel gelirin yoksulluğu ortadan kaldıracığı, eşitsizliği azaltacağı, toplumsal adaleti tesis edeceği çerçevesinde ilerlemektedir. Temel gelirin yeterince cömert davranması halinde yeterince iyi bir yaşam sürülmesi için gerekli maddi koşullara eşit erişimin sağlanması yönündeki eşitlikçi ideale doğru önemli bir adım atılmış olacaktır. Wright'a göre (2020), temel gelir düşüncesinin bir başka muhtemel olumlu sonucu daha vardır: Temel gelirin uygulandığı bir dünyada insanlar yeni ekonomik ve sosyal ilişkiler kuracak inisiyatiflere katılmayı daha rahat ve kolay tercih edeceklerdir. Örneğin temel gelirin olduğu bir ekonomide, piyasa eksensiz işçi kooperatiflerinin uygulanabilmesi çok daha mümkün olabilecektir. Böylesi bir durumda işçi kooperatiflerinin bankalar nezdindeki kredi riski iyileşerek işçilerin krediye erişim olanakları kolaylaşacak ve sermayenin daha geniş ve alt tarafa doğru yayılımı artacaktır.

İnsel'göre (2016: 48) temel gelir, emek ve mülkiyete tabi olmayan bir gelir hakkını temsil ettiği için iktisadiyatın hem gerçek, hem de simgesel olarak siyasal ve toplumsal alana hükmetmesinin sınırlandırılmasına yönelik ilk adımdır. Bu nedenle, temel gelirin bir vatandaşlık geliri olarak tanımlanması oldukça önemlidir. Bu çerçevede, geliri asgari bir seviyenin altında kalan herkesin vatandaş veya o toplumda yaşayan bir kişi olarak hak sahibi olacağı temel gelir, toplumu sadece bireyler toplamı olarak gören iktisat ideolojine karşı, toplumun siyasal bir ortaklık olduğunu vurgulayan önemli bir araç olarak vurgulanabilir. Temel gelir, sadece yoksullukla mücadelenin aracı değil, onu da

içeren ama onu aşan bir siyasal projenin önemli bir parçasıdır. Temel gelir projesi, vatandaşlar topluluğunun üyelerine, bir yanda emek piyasalarında yer almak ve onun yükünü, sıkıntılarını daha yüksek bir gelir için göğüslemek ya da daha az bir gelirle, piyasanın değerli bulmadığı faaliyetlere zamanını hasretmek arasında seçim yapma özgürlüğünü sağlamaktadır.

İnsel ve Wight'ın temel gelir hakkındaki görüşlerinin kesiştiği nokta, temel gelirin bireylere emek piyaslarındaki emek faaliyeti karşılığında ücret geliri elde edilmesinin bugünkü iktisadi sistemde adeta temel bir şart olduğunu, bu durumun bireylerin iş yaşamı dışındaki yaşam alanlarında kendilerini geliştirecek fırsatlara erişimi imkansız hale getirdiği fikridir. Bireyler temel gelir yoluyla toplumda kendilerini daha rahat ve özgür ifade edebilecekleri fırsatları yakalayabilirler. Temel gelire ilişkin bu olumlu argümanlara karşın iktisadi sistemin işleyişinden kaynaklanan bir takım gerçeklikler nedeniyle temel gelir düşüncesinin önemli açmazlara sahip olduğu şeklinde eleştiriler de vardır.

Fikirseller temelleri oldukça eskilere dayanan ve günümüzde uygulanıp uygulanmamasına yönelik güncel tartışmaların devam ettiği temel gelire yönelik oldukça ciddi eleştiriler söz konusudur. Temel gelire yönelik eleştirilerin başında, bu uygulamadan kimlerin yararlanacağı hususu gelmektedir. Ödemenin birey temelli mi, yoksa hane (aile) temelli mi olacağı, bu tartışmanın diğer bir yönünü oluşturmaktadır. Diğer yandan, temel gelirden yararlanmak için bir yaş sınırının olup olmayacağı, gelire ipotek konulup konulamayacağı gibi sorunlar da tartışma konuları kapsamında değerlendirilmektedir (Davutoğlu, 2011: 215).

Temel gelire yönelik yapılan bir başka eleştiri, temel gelirin oldukça yüksek bir maliyete sahip olduğudur. Guy Standing (2016:31) bu konuda oldukça dikkate değer bir açıklama yapmaktadır:

"Yeryüzündeki en kötü gelir dağılımına sahip ülkeye gittiğinizde, gelirin yoksulların yaşamını sağlayacak kadar küçük bir kısmını dağıtamayacağınızı düşünürsünüz. Ama tabii ki şunu hiç unutmamak gerekir, "bu işin maliyetli" olduğunu söylerler. Fakat zenginlere ve orta sınıflara aktarılan tüm o kaynaklardan hiç bahsetmezler. O halde, bu bir maliyet meselesi değil, öncelik meselesidir."

Temel gelirin enflasyon yaratacağı hususu, kavrama yönelik bir başka eleştiri konusudur. Evrensel temel gelirden en yüksek marjinal faydayı en düşük gelirli kesimler elde etmektedir. Bu kesimler gelirlerinin tamamına yakını tüketim harcamalarına ayırmaktadır. Tüketim harcamalarındaki artış, toplam talepte artışa yol açacağından enflasyonun kaçınılmaz olarak yükseleceği iddia edilmektedir. Bu iddia, keynezyen bakış açısıyla, doğru olarak kabul edilse bile artan toplam talebin öncelikle ithal mallarına değil de yerli mallarına yönelerek,

bu durumun da yerli üretimi destekleyerek enflasyonist etkiyi sınırlaması mümkün olabilecektir.

Temel gelire yönelik eleştirilerden bir diğeri de ekonomik yaşamdaki "karşılıklılık" ilkesini yok edeceğidir. Ekonomide karşılıklılık düşüncesinin temelinde, "ancak çalıştığın takdirde hak edersin" yaklaşımı yatmaktadır. Birey, eğer bir üretim faktörüne sahipse ve bu faktör sahipliği sayesinde üretimden pay alıp gelir elde edebiliyorsa, günümüz kapitalist toplumunda saygın bir konuma sahip olabilmektedir. Ancak çalıştığın takdirde toplumda saygın bir konuma sahip olunabileceği düşüncesi, günümüz çalışma toplumunun genel geçer bir değer yargısıdır. Temel gelire karşı çıkanların, çalışma düşüncesi üzerinden bir başka eleştirisi ise, temel gelirin insanları çalışmamaya teşvik ettiği yönündedir. Guy Standing (2016), temel gelirin bir insanın yaşamının sonuna kadar çalışmadan yaşamaya teşvik etmeyecek bir düzeyde olmasını savunmaktadır. İnsanların, devletin kendilerine verdiği düşük düzeydeki temel gelire sonsuza kadar yetinmek istemeyeceği için, çalışmamaya teşvik etmesi yönündeki eleştirinin haksız olduğunu ifade etmektedir.

Evrensel temel gelire yönelik son eleştiri ise, temel gelirin emek piyasalarında genel ücret düzeyini düşüreceği yönündedir. Buna göre, tüm toplum kesimlerini kapsayacak bir temel gelir uygulaması, işverenler açısından ücretleri düşürmeye yarayan bir teşvik unsuru olacaktır. Bu durum, uzun vadede yüksek ücret düzeyinde yüksek verimliliğe dayalı bir istihdam politikası yerine, düşük ücrete ve düşük verimliliğe dayalı bir istihdam politikasının benimsenmesine yol açacaktır (Clark vd., 1996; 402'den akt. Yapıcı ve Karabulut, 2018:359).

Temel gelire yönelik en ciddi olumlu yaklaşım, temel gelir sayesinde hükümetlerin üzerindeki yeni istihdam yaratma baskısının azalacağı hususudur (Standing, 2016: 33). Bunun yanında, uzun süredir işsiz olanların belirli bir harcama kapasitesine sahip olmaları sayesinde gelir dağılımında ciddi bir iyileşmenin sağlanacağı düşüncesi de, temel geliri savunanlar arasında oldukça yaygın olarak kullanılan bir düşüncedir.

V. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Temel gelirin zamanı gelmiş bir fikir mi, yoksa bir ütopyadan mı ibaret olduğu tartışması, aslında kavramın kendisi kadar eskidir. İlk defa 1600'lü yıllarda Thomas Paine tarafından ortaya atıldığından beri üzerinden geçen 400 yılda temel gelir, eşitsizlikler ve toplumsal adaletin sağlanması adına bir alternatif bir sosyal politika düşüncesi olarak kullanılmıştır. Günümüzde dünya genelinde artan eşitsizlikler, gelir dağılımında adaletin giderek yoksullar aleyhine bozulması, servet dağılımındaki muazzam dengesizlikler, temel gelir

düşüncesini yeniden gündeme getirmiştir. Temel gelirin yeniden ve daha güçlü bir şekilde dünya gündemine gelmesinde 2008-2009 finansal krizinin etkilerinin devam etmesi ve küresel ekonominin önümüzdeki yıllarda durgunluğa girmesi riskinin giderek daha fazla görünür olması gibi faktörler önemli rol oynamaktadır. Ancak temel gelir tartışmalarında gelir ve servet dağılımı eşitsizlikleri ile yoksullukla mücadele gibi önemli ahlaki argümanlar karşısında kapitalizmin oluşturduğu liberal piyasa düzeninin en az onun kadar etkili karşı argümanları, temel gelirin dünya genelinde ortak bir sosyal politika aracı olmasını engellemektedir. Temel gelire yönelik en temel eleştiriler; çalışmadan, yorulmadan elde edilen bir gelirin toplumdaki çalışma ve gelir elde etme düzenini bozacağı, temel gelirin maliyetinin çok yüksek olduğu, bu nedenle kamu maliyesi üzerinde enflasyonist etki yaratacağı ve ekonomideki reel ücret seviyesini düşürücü etki yapacağı şeklindeki olumsuz eleştirilerdir.

Temel gelir düşüncesinin içinde bulunduğumuz dönemde öne çıkmasının temel gerekçesi, küresel düzeyde değişen ekonomik ve sosyal koşullardır. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın ilk çeyreklik zaman diliminde neo-liberal politikaların etkisi, kendisini en çok emek piyasalarında hissettirmektedir. Neo-liberal paradigmanın en temel argümanlarından biri, oldukça esnek bir yapıya sahip emek piyasalarıdır. Esnekleşmiş emek piyasaları, kuralsızlaşmayı ve kayıt dışı çalışmayı da beraberinde getirmektedir. Esnekleşmiş emek piyasaları, aynı zamanda işgücünün örgütlenmesini ve hak arama mücadelesini de sekteye uğratmıştır. Küreselleşme sürecinin emek piyasalarını esnekleştirme baskısına karşılık finansal piyasaların giderek büyümesi ve finansal akımların gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi sağlayan itici güç olması, beraberinde tüm dünyada ekonomik büyüme artarken gelir eşitsizliklerinin de artmaya başlaması gibi son derece ironik bir olumsuz sonuç ortaya çıkarmıştır.

Son 40 yıllık süreçte neo-liberal paradigmanın etkisiyle dünyada yoksullukla mücadelenin ekseninde ciddi bir değişim yaşandığına tanık olmaktadır. Dünyada yoksulluk ve eşitsizlikle mücadelede ahlaki bir söylemin güçlendiğini ve sivil toplumun bu mücadele sürecinde devletin yerini almaya başladığına tanık olmaktadır. Bu noktada temel gelire, yoksulluk ve eşitsizliklerle mücadelede ahlak, yardımlaşma ve sivil toplumdan oluşan mücadele anlayışına getirilmiş kamucu bir alternatif olarak bakılabilir. Temel gelir, yoksullukla mücadelede hak temelli bir yaklaşım sergilemektedir.

Temel gelir, refah devleti anlayışının geriletildiği küreselleşme döneminde, yoksulluk ve eşitsizliklerle mücadelede çok parçalı ve yardım temeline dayalı sosyal transfer politikalarının yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmadığı, aksine kalıcılaştırdığı gerçeğinden hareketle, çok parçalı ve yardım

temelli bir sosyal politika yerine, hak temelli ve insan onuruna yakışır, karşılıksız, evrensel ve nakit bir gelirin, aynı zamanda daha demokratik bir devlet ve toplum yapısı için de gerekli olduğunu öne sürmektedir.

Temel gelirin lehinde ve aleyhindeki görüşler, yıllardır akademik ve siyasal mecralarda dile getirilmektedir. Bu çalışmada temel gelir ile ilgili çok sayıda itiraz ve uygulama ile ilgili birçok belirsizlik ortaya konulmuştur. Ancak, ortaya koyulan itiraz ve uygulamaya dair belirsizlikler, temel gelir fikrini reddetmek için yeterli değildir. Zira temel gelir fikrine dayanak oluşturan gerekçeler son derece sağlam zemine oturmaktadır. Bu nedenle bile temel gelir fikrinin küresel düzeyde uygulanabilirliği veya aksamaya yol açabilecek belirgin sorunların çözümü için devletlerin birlikte hareket edeceği bir mekanizmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

- Atkinson, A. (2017). **Eşitsizlik : Ne Yapılabilir?**, Ankara: Efil Yayınları.
- Basic Income European Network, (2017). <https://basicincome.org/about-basic-income> E.T. 29.09.2022
- Beramendi, P. ve Anderson, J. (2008). "Income Equality and Democratic Represation", *İçinde Democracy, Inequality and Represation*, Ed. Beramendi ve Anderson, Russell Sage Foundation, New York, ss:3-24.
- Beken, H.G. (2021). "Evrensel Temel Gelir Deneyi ve Projelerinin Değerlendirilmesine Teorik Bir Bakı", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, ss. 154-185.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2016). **Bir Temel Hak Olarak, Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davutoğlu, A. "Sosyal Politika ve Alternatif Toplum Modeli Arayışları: Temel Gelir Önerisinin Ütopya Kavramı Çerçevesinde Okunması", www.sosyalhaklar.net/2011/bildiri/davutoglu.pdf E.T. 12.10.2022
- İktisadi Kalkınma Vakfı, (2017). AB ve Dünyadaki Temel Gelir Tartışmaları, <http://ikv.org.tr/images/files/temelgelir/pdf> E.T. 13.10.2022
- İnsel, A. (2016). "İktisat Aklına Sokulan Siyasal Çomak: Vatandaşlık Geliri", içinde : **Bir Temel Hak Olarak, Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Ed. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milanović, B. (2022). **Kapitalizm Tek Başına**, Çev. Mustafa Pirili- Meneviş Uzbay, Ankara: Efil Yayınları.
- Mitchell, J. (1984). **Kadın ve Eşitlik**, Çeviren Fatmagül Berkay, İstanbul: Yelken Matbaası.
- Metin, B. (2012). "Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum ve Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, sayı 1, ss: 117-151.
- Stunding, G. (2016). Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi, **Bir Temel Hak Olarak, Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Ed. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşgım, N.Ş. (2017). **Yoksulluk, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler**, Ankara: Nika Yayınevi.
- Wright, E.O. (2020). **21.Yüzyılda Antikapitalist Olmak**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Yalçın, A. Z. (2017). **Yeşil Büyüme**, Ekin Yayınevi: Bursa.
- Yapıcı, F. ve Karabulut, Ş. (2018). "16.Yüzyıldan 21.Yüzyıla Temel Gelir Düşüncesinin Yeniden Doğuşu", *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 52, ss: 353-380.